

МОЖЛИВОСТІ СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ МАСОВИМ МОРОМ ТВАРИННИХ ГІДРОБІОНТІВ

Яценко І. В.,

д. вет. н., професор
Державний біотехнологічний університет,
м. Харків, Україна

Актуальність проблеми. Екоцидом є масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу (ст. 441 Кримінального кодексу України).

Масове знищення тваринних гідробіонтів спостерігається у разі:

- ураження їх бактеріями, вірусами, патогенних грибами, найпростішими організмами, гельмінтами та іншими паразитуючими об'єктами;
- отруєння пестицидами та іншими засобами агрономічного захисту рослин, які із стічними водами з полів потрапляють у водойми;
- стрімкого зменшення насиченості киснем водойм у разі гниття в них об'єктів тваринного і рослинного світу;
- гострого радіаційного ураження;
- отриманої акустичної травми через вплив гідролокаторів надводних та підводних човнів, пусків ракет, вибухів бомб у морі, морських мін тощо під час нинішніх воєнних подій тощо.

6 червня 2023 року Україна зіткнулася з серйозною екологічною катастрофою – терористичним підривом російськими окупантами Каховської ГЕС. Як наслідок цієї трагедії, у Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській областях спостерігається масовий мор риби, десятки тисяч риб залишилися в обмілілих водоймах та у місцях відходу води [1].

Безліч водойм у постраждалих регіонах перетворилися на справжні мертві зони, а риба, яка вижила, залишилася без необхідних умов для життя. Це небезпечно як для екологічного балансу регіону, так і для здоров'я людей, адже такі гідробіонти можуть містити в собі збудників заразних хвороб, паразитів чи небезпечні хімічні речовини. Варто зауважити, що не існує способів їх знезараження, включаючи смаження, сушіння, варіння, в'ялення. Одну з найбільших загроз у разі споживання такої риби може становити ботулізм – гостре інфекційне захворювання, спричинене найсильнішими серед усіх відомих біологічних отрут токсинами бактерій *Clostridium botulinum*, які через харчові продукти, у т. ч. й продукти з тваринних гідробіонтів, потрапляють в організм людини і спричиняють харчове отруєння, часто із смертельним наслідком.

Крім того, негативним наслідками воєнних подій є зміна міграційних маршрутів риб для нересту.

Також варто зацентувати увагу на те, що серед тваринних гідробіонтів від військової агресії російської федерації проти України страждають дельфіни, занесені до Червоної книги України, включені до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) та знаходяться під охороною міжнародних природоохоронних конвенцій і угод, стороною яких є Україна [2], адже на них негативно впливає робота гідролокаторів надводних та підводних човнів, пуски ракет,

вибухи бомб у морі, вибухи морських мін тощо. Всі вище зазначені та інші наслідки воєнних подій в Україні негативно впливають на державну безпеку.

З огляду на зазначене, для повного, всебічного та об'єктивного розслідування злочинів, пов'язаних із масовим знищенням тваринного світу (екоциду, ст. 441 Кримінального кодексу України), у т. ч. й тваринних гідробіонтів, важливе значення має судово-ветеринарна експертиза як науково обґрунтований, законний, надійний засіб доказування у судочинстві.

Метою повідомлення є окреслення та обґрунтування можливостей судово-ветеринарної експертизи у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку із масовим мором тваринних гідробіонтів.

Судово-ветеринарну експертизу призначають для з'ясування фактичних даних та обставин у зв'язку з масовим знищенням тваринного світу, у т. ч. й мором тваринних гідробіонтів, спричинених їх отруєнням, гострим кисневим голодуванням (асфіксією), поширенням заразних хвороб (інфекційних та інвазійних), а також під час розслідування деяких воєнних подій, пов'язаних з агресією російської федерації проти України, зокрема щодо екоциду [3], з метою обґрунтування кваліфікації цього злочину, можливості збирання доказової бази та звернення в Міжнародний воєнний трибунал для відшкодування збитків, заподіяних країною-агресором.

Акцентуємо увагу на тому, що судово-ветеринарна експертиза в системі Міністерства юстиції України запроваджена нещодавно, у 2019 році. З огляду на це, її теоретичні, методологічні та праксеологічні засади, зокрема щодо предмету й об'єктів зазначеної експертизи знаходяться на початковому етапі формування та реалізації на практиці.

Під час призначення судово-ветеринарної експертизи правоохоронні органи за фактом розслідування злочину екоциду стикаються з труднощами щодо формулювання питань, які ставляться на вирішення судового експерта в постанові слідчого, а судово-ветеринарні експерти – з відсутністю алгоритмів проведення досліджень тваринних гідробіонтів та інших об'єктів, пов'язаних з їх життєдіяльністю, а також щодо експертної оцінки отриманих результатів.

Суб'єкти призначення судово-ветеринарної експертизи за фактом масового мору риби у процесуальному документі (постанові чи ухвалі) обмежуються переліком питань, поставлених на вирішення судово-ветеринарному експерту, щодо встановлення причини смерті риби, а на дослідження надають виключно трупи риби або тушки ще живої риби.

Проте, автор цього повідомлення переконаний, що для дотримання принципів судово-експертної діяльності, зокрема, принципу об'єктивності, обґрунтованості, правильності й правдивості судово-експертних досліджень, вирішення судовим експертом лише вище зазначених питань, є недостатнім. Це зумовлене тим, що водне середовище, в якому мешкають тваринні гідробіонти, може містити різні отруйні речовини та мікроорганізми, які проникають в організм морських тварин та можуть спричинити отруєння чи розвиток інфекційних хвороб із смертельним наслідком.

З огляду на це, для повного і об'єктивного з'ясування причини смерті тваринних гідробіонтів та встановлення причинно-наслідкового зв'язку між їх мором та ушкоджувальним чинником (дії фізичних, біологічних чи хімічних чинників на організм), необхідно провести такі дослідження:

- судово-ветеринарний розтин їх трупів, додаткове гістологічне, бактеріологічне, вірусологічне, мікологічне, паразитологічне, токсикологічне, радіологічне дослідження;
- лабораторне дослідження води з тієї акваторії, де виявлені трупи тваринних гідробіонтів: органолептичне, бактеріологічне (мезофільні аеробні і факультативно-анаеробні мікроорганізми,

кишкова паличка (колі-форми), коагулазопозитивні стафілококи, патогенні мікроорганізми, у т.ч. й сальмонели), вірусологічне, мікологічне, паразитологічне, токсикологічне (у т.ч. й контроль рівня забруднення солями важких металів: Плюмбумом, Кадмієм, Арсеном, Аргентумом, Купрумом, Цинком; пестицидами, продуктами вибуху вибухових об'єктів), радіологічне (стронцій-90 і цезій-137), хімічне (визначення гістаміну, N-нітрозамінів).

Закцентуємо увагу на тому, що векторами використання спеціальних ветеринарних знань під час розслідування факту масового мору тваринних гідробіонтів, а також для обґрунтованого забезпечення відшкодування Україні шкоди, завданої екоцидом, внаслідок ведення агресивної війни рф проти України, є такі:

- участь фахівців ветеринарної медицини в огляді місця події, відборі зразків для лабораторних досліджень;
- проведення судово-ветеринарної експертизи.

Так, ветеринарному огляду на місці події підлягає виловлена риба, але не менше 100 екземплярів. Повне паразитологічне дослідження проводять 25-и екземплярів риб. Відбір зразків риби проводять згідно з ДСТУ 7972:2015 [4].

Для дослідження фахівець ветеринарної медицини, залучений в межах кримінального провадження слідчим чи прокурором, відбирає 25 дрібних екземплярів риб масою до 1 кг, або 3–5 екземплярів великих риб кожного виду, масою понад 1 кг. Воду з водного акваторії відбирають обсягом 5,0 дм³. Всі зразки відбирають у подвійній кількості: один зразок – для лабораторних досліджень, другий – арбітражний.

Зразки риби для дослідження упаковують у скляну тару, пакет чи інший посуд. У разі пакування в пакет, середню пробу загортають у пергамент, целофан або поліетилен, потім у щільний обгортковий папір і перев'язують ниткою, до якої кріплять паперовий аркуш з маркуванням об'єктів та опечатують печаткою слідчого відділу. Скляну банку закривають притертою скляною або корковою пробкою чи герметично упаковують іншим способом.

Об'єкти дослідження повинні бути терміново доставлені в судово-експертну установу для проведення досліджень. Якщо в такій установі відсутні технічні умови для досліджень, то судово-ветеринарний експерт складає клопотання на ім'я особи, яка призначила судову експертизу про залучення фахівців акредитованої лабораторії. Так, дослідження тваринних гідробіонтів, зразків води та інших об'єктів, пов'язаних з їх життєдіяльністю успішно проводяться в різних акредитованих установах:

- у ДП «Науковий центр превентивної токсикології, харчової та хімічної безпеки імені академіка Л. І. Медведя Міністерства охорони здоров'я України» (місто Київ, вулиця Героїв оборони, 6);
- Державному НДІ з лабораторної діагностики та ветеринарно-санітарної експертизи (м. Київ, вул. Донецька, 30);
- регіональних державних лабораторіях Держпродспоживслужби України; лабораторіях ДП «Стандартметрологія»;
- інших акредитованих лабораторіях, як в Україні, так і в закордонних лабораторіях.

Безпечність і якість живої риби оцінюють згідно з ДСТУ 2284-2010 «Риба жива: Загальні технічні умови».

Після проведеного судово-ветеринарного розтину трупів тваринних гідробіонтів та додаткових лабораторно-інструментальних досліджень об'єктів є гарантія отримання

об'єктивного й обґрунтованого висновку експерта, який буде одним із доказів у судочинстві, у т.ч. й для відшкодування заподіяної шкоди від ведення агресивної війни.

Після підготовки зразків тваринних гідробіонтів і води для дослідження особа, яка проводить досудове розслідування складає постанову про призначення судово-ветеринарної експертизи [5], а також складає лист на ім'я директора судово-експертної установи, де буде проводитись судово-ветеринарна експертиза.

Під час проведення судово-ветеринарної експертизи можуть бути вирішені питання, зокрема такі:

- 1) До якого виду відносяться трупи тваринних гідробіонтів? Чи є трупи хребетними тваринами?
- 2) Якого віку тваринні гідробіонти, надані на дослідження?
- 3) Які тілесні ушкодження виявлені у трупах тваринних гідробіонтів, яка їх локалізація і характер, давність утворення, прижиттєвий чи посмертний характер вони носять?
- 4) Який механізм утворення тілесних ушкоджень, виявлених у трупах тваринних гідробіонтів?
- 5) Яка причина смерті тваринних гідробіонтів, трупи яких надано на дослідження?
- 6) Які ускладнення здоров'я від заподіяних ушкоджень виникли за життя тварини? Чи є ці ускладнення смертельними?
- 7) Чи є у трупах тваринних гідробіонтів характерні ознаки ушкодження, за якими можна встановити характер та особливості зброї чи інших знарядь, якими заподіяні травми? (вирішується комплексною судовою експертизою).
- 8) Чи існує причинно-наслідковий зв'язок між виявленими тілесними ушкодженнями і смертю тваринних гідробіонтів?

У разі, якщо смерть тваринних гідробіонтів настала в результаті її отруєння на вирішення комплексної судової експертизи у постанові слідчого чи прокурора можуть бути поставлені такі питання:

- 1) Які патоморфологічні зміни виявлені у трупах тваринних гідробіонтів та який механізм їх утворення?
- 2) Від якої отрути настала смерть тварини? (вирішується комплексною судовою експертизою)?
- 3) Яким шляхом отрута потрапила в організм тваринних гідробіонтів?
- 4) Чи перебуває отруєння тваринних гідробіонтів у причинно-наслідковому зв'язку із їх загибеллю?

За певних обґрунтованих обставин призначається комплексна судова експертиза: ветеринарно-біологічна, ветеринарно-молекулярно-генетична (для встановлення видової належності тваринних гідробіонтів чи їх фрагментів), ветеринарно-балістична (у разі підозри на заподіяння загибелі гідробіонтів від застосування вибухових пристроїв), екологічно-ветеринарна (у разі порушення екологічної рівноваги), ветеринарно-електротехнічна (у разі підозри на загибель гідробіонтів від застосування електропристроїв для глушіння риби), ветеринарно-товарознавча (для визначення товарної вартості гідробіонтів, які загинули або виловлені шляхом незаконного їх добування), ветеринарна та з дослідження сильнодіючих і отруйних речовин або ветеринарна та з дослідження наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі (за підозри на отруєння чи асфіксії) [6].

Висновок. Використання спеціальних ветеринарних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із масовим мором тваринних гідробіонтів (екоциду) у вигляді судово-ветеринарної експертизи, розширює пізнавальні можливості органів досудового розслідування та суду, створює умови для надання обґрунтованого й об'єктивного висновку судового експерта, як засобу доказування у судочинстві, у т.ч. й для забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок ведення російською федерацією агресивної війни проти України.

Література

1. Після підриву Каховської ГЕС у чотирьох областях масовий мор риби: МОЗ звернулося до українців. (2023). *Khersonline*. Режим доступу: <https://khersonline.net/top/315321-pslyapdrivu-kahovskoyi-ges-u-chotiroh-oblastyah-masoviy-mor-ribi-moz-zvernulosya-do-ukrayincv.html>
2. Гольдін, П. Є., & Вишнякова, К. О. (2023). *Звіт з виконання Плану дій з дослідження та охорони морських ссавців (ряд Cetacea та Pinnipedia) Чорного і Азовського морів в Україні у 2022 році*. Режим доступу: URL: https://sea.gov.ua/uploads/Zvit_z_vykonannia_Planu_dii_morski_ssavtsi_2022.pdf
3. Яценко, І. В. (2023). Судово-ветеринарна експертиза як засіб доказування екоциду в умовах російської агресії проти України. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. (Київ, 22.08.2023). (153–158). Київ.
4. ДСТУ 7972:2015. Риба і рибні продукти. Правила прийомки, методи відбору проб. [Чинний від 2-17-01-01]. Київ: Державне підприємство «УкрНДНЦ».
5. Яценко, І. В. (2022). Проблеми укладання уповноваженою особою постанови про призначення судово-ветеринарної експертизи та шляхи їх вирішення. *Форум Права*, 73 (2), 6–21. doi: 10.5281/zenodo.6471059
6. Yatsenko, I. V. (2023). Doctrinal principles of special veterinary knowledge integration in the complex forensic expert investigations: problems and ways to solve them. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 6, 646–670. doi: 10.24144/2788-6018.2023.06.114

Бібліографічний опис для цитування: Яценко І. В. Можливості судово-ветеринарної експертизи у зв'язку із масовим мором тваринних гідробіонтів. *Вирішення сучасних проблем у ветеринарній медицині. Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (15–16 лютого 2024 року м. Полтава)*. Полтава: ПДАУ, 2024. С. 72–76.

